

Дослідження і дослідники теріофауни Буковини XIX–XXI століть

Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ, Україна)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I. Research and researchers of the mammal fauna of Bukovyna in the 19th–21st centuries. — This article provides an overview of theriological research in Bukovyna over the last two centuries, beginning with Oleksandr Zawadzki's review (1840). For the greater part of this history, research was concentrated at Chernivtsi University; subsequently, the institutional base expanded to include, among others, the regional museum of local lore. The following aspects of the development and current state of research are examined: research centres, including natural history museums as hubs for the accumulation of factual data; monographic compilations and reviews of the fauna; theses in the field of theriology; and the current state of theriological research. Information and a bibliography are provided on works concerning faunal surveys, collection reviews, and key studies of fauna in general and of individual species, particularly rarities and game fauna, to which researchers have devoted special attention. The final chapter is devoted to profiles of some of the most prominent figures who studied mammals (I. Andreev, E. Botezat, P. Gorbyk, I. Skilsky, I. Shnarevych, and K. Yangolenko), with references to their most notable works.

Вступ

Буковина є унікальним краєм завдяки своїй відносно значній ізольованості від решти регіонів України і, відповідно, доволі тривалій автономній історії. Понад те, вона, на відміну від решти регіонів Карпат і Поділля, часто залишалася недосяжною для дослідників, що мандрували Україною з дослідницькою метою. Попри це, дослідження теріофауни Буковини є одними з найдавніших. Початок їм поклала праця Олександра Завадського «Фауна хребетних Буковини і Галичини» [Zawadzki 1840].

Надалі дослідження з різним рівнем інтенсивності проводили переважно місцеві зоологи, позаяк заїжджих фахівців тут було небагато. Основним осередком досліджень став Чернівецький університет та Зоологічний музей при ньому, а згодом і обласний краєзнавчий музей. З часом, надто у другій половині ХХ ст. спектр досліджень зріс — їх вели і університетські зоологи, і природничі музеологи, і фахівці санепідемслужби тощо. Умовно сучасною ключовою теріологічною працею є огляд Івана Шнаревича у книзі «Тваринний світ Радянської Буковини» [Шнаревич 1959].

У цьому огляді узагальнено матеріали й відомості щодо досліджень останнього століття, присвячених вивченню дикої теріофауни Буковини, а також ключових дослідників, що зробили помітний внесок в розуміння складу фауни, особливостей окремих видів та інших аспектів вивченням ссавців.

1. Осередки досліджень

1.1. Університет як центральна установа

Чернівецький університет є одним із найдавніших класичних університетів України з багатою історією. Тут здавна існують природничий факультет, при якому — кафедра зоології, а при якій — зоологічних музеїв. Відповідно, тут серед інших розвивалися й теріологічні дослідження. Одними з перших стали відомими вже згадані вище дослідження Олександра Завадського (монографія 1840) і випускника університету Євгена Ботезата (дисертація 1897 р.). Надалі найбільш потужним став період повоєнних досліджень, якими керував Іван Шнаревич, відомий як своїми оглядами (передусім зведенням 1959 р.) та учнями, які розгорнули активну працю з вивчення фауни і біології ссавців (І. Андреев, П. Горбик, К. Янголенко та ін.).

Примітно, що огляд І. Шнаревича [1959] видано в серії, яка засвідчує особливу увагу держави до вивчення природних багатств регіону у повоєнні роки: «Труды экспедиции по комплексному изучению Карпат и Прикарпатья. Том 7, серия биологических наук». Серію, як видно, присвячено не суто Буковині, а всім прикарпатським регіонам і, як видно, одночасно йшло й зросійщення наукової сфери, попри особливості регіону¹. З передмови відомо, що ця експедиція була ініційована Радою по вивченню продуктивних сил УРСР АН УРСР спільно з провідними кількома регіональними вишами.

В ЧДУ була створена «комплексна експедиція» у складі семи загонів, у т.ч. екологічного й ботанічного [Чубрей 2008]; зоологічний не названо; проте зоологічний том (7) є найбільш цитованим. Загалом бібліографія пам'ятає три біологічні томи праць цієї експедиції (І. Скільський, особ. повід.):

- Праці експедиції по комплексному вивченню Карпат і Прикарпаття. Том I. Серія біологічна (Вид-во Львівського ун-ту, 1955),
- Праці експедиції по комплексному вивченню Карпат і Прикарпаття. Том II. Серія біологічна (Вид-во Львівського ун-ту, 1956);
- Труды экспедиции по комплексному изучению Карпат и Прикарпатья. Том VII. Серия биологических наук. Цей останній том більш відомий за власною назвою: «Животный мир Советской Буковины» (Вид-во ЧДУ, 1959. 393 с.).

¹ Очевидно, що й поява Івана Шнаревича, уродженця Красноярського краю РФ, випускника Томського державного університету і надалі працівника Алма-Атинського зоопарку і військового, який після поранення був демобілізований і став до праці мисливствознавцем і далі науковим співробітником Алма-Атинського державного заповідника, а потім у жовтні 1945 р. переїхав до Чернівців (деталі з: [Скільський *et al.* 2013a]) — все це не випадкові етапи великого шляху. Проте Іван Данилович виклався як зоолог на повну, створивши цілу школу дослідників.

Рис. 1. Фрагмент теріологічної експозиції Зоологічного музею ЧНУ і робочий момент з конференції циклу «Ховрахи на марші» (польові заняття веде Богдан Рідуш, фото автора, 20.09.2017); праворуч — сліпаки з Буковини (*Nannospalax leucodon* & *Spalax graecus*) зі зборів Катерини Янголенко 1959–1960 рр. у колекції Державного природознавчого музею (Львів, фото А. Бокотєя).

Після 1980-х теріологічні дослідження згорнулися, проте зберігалася «фонова» дослідницька активність на кафедрі зоології й в зоологічному музеї при кафедрі. У 2002 р. було видано «Каталог теріологічних колекцій Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича» [Андрющенко *et al.* 2002]. Це стало чи не останньою примітною подією в історії теріологічних досліджень університету. Із близько 2010 р. кафедра зоології ЧНУ перестала існувати, а музей передано до складу об'єднаного природничого (з геологічним) музею ЧНУ. Останньою подією теріологічного життя стала спільна з географами ЧНУ (Б. Рідуш) комплексна міжнародна експедиція з вивчення геологічної історії та еволюції ховрахів «Ховрахи на марші», з кількома семінарами, перший з яких відбувся в ЧНУ (рис. 1).

1.2. Природничі музеї і колекції

Природничі музеї й колекції як осередки накопичення фактичних даних є одними з найбільших «консортиїв» в зоології, оскільки саме при них і на їхніх матеріалах може повноцінно розвиватися фауністика, морфологія, таксономія та інші напрямки досліджень [Загороднюк *et al.* 2014]. Про каталог колекції Зоологічного музею ЧНУ сказано в попередньому розділі. Після фактичного припинення діяльності цього музею (формально колекція дотепер існує, але без спеціального догляду), основним центром музейної роботи став Чернівецький краєзнавчий музей [Смірнов & Скільський 2012] (ЧКМ), який, власне, таким був і раніше, його природничий відділ.

На сьогодні опубліковано низку важливих оглядів, серед яких — «Хребетні тварини Буковини з Європейського Червоного списку в колекції Чернівецького краєзнавчого музею» [Скільський *et al.* 2002] «Теріологічна колекція Чернівецького краєзнавчого музею» [Скільський & Смірнов 2010]. Значною подією в житті музейної спільноти стала проведена в ЧКМ 2008 р. кон-

ференція «Сучасний музей. Наукова й експозиційна діяльність», на якій розглядалися й теріологічні питання [Скільський *et al.* 2010b].

1.3. Дослідження в обласній санепідемслужбі

Санепідслужба основну увагу приділяє моніторингу особливо-небезпечних інфекцій (ООІ) інфекцій, зокрема й лептоспірозу [Дремлюга *et al.* 1990], проте традиційно для цього ведуться обліки мишовидних з забором біопроб. Є кілька праць зоологів відділу ООІ обласної СЕС з важливими матеріалами щодо самих обліків ссавців. Один з таких оглядів видано в серії препринтів, що готувало теріологічне товариство за підсумками наради (1990), — «Стан чисельності окремих видів мишоподібних гризунів на території Буковинського Прикарпаття за останні 20 років, тенденції її зміни і носійство гризунами лептоспірознаї інфекції» [Дремлюга *et al.* 1990].

2. Огляди та дисертації

2.1. Теріологічні огляди

Базовим оглядом щодо складу фауни регіону є зведення О. Завадського «Фауна галицько-буковинських хребетних» з розділом «Ссавці» [Zawadzki 1840]. Важливим підсумковим етапом став огляд К. Татарінова «Результати вивчення теріофауни західних областей України вітчизняними зоологами» [Татарінов 1959]¹ та огляд теріофауни Буковини, виданий І. Шнаревичем у книзі «Тваринний світ Радянської Буковини» [Шнаревич 1959] (рис. 2).

Визначною віхою стала конференція «Проблеми вивчення й охорони тваринного світу у природних і антропогенних екосистемах», присвячена 50-річчю з часу опублікування цього зведення (2009) зі збірником відповідних матеріалів, впорядкованих І. Скільським та Н. Смірновом.

Рис. 2. Палітурки давніх видань з оглядами фауни Буковини: книга Олександра Завадського «Фауна галицько-буковинських хребетних» [Zawadzki 1840] та Івана Шнаревича «Тваринний світ Радянської Буковини» [Шнаревич 1959].

¹ Варто відмітити, що в огляді К. Татарінова відомості про фауну Буковини мінімальні, і складається стійке враження, що такі дані при підготовці книги й не планувалися.

У матеріалах конференції з нагоди ювілею Чернівецького краєзнавчого музею вміщено огляд ссавців Буковинського Передкарпаття [Скільський *et al.* 2008]. Надалі опубліковано низку оглядів складу локальних фаун, передусім різного роду заповідних територій, надто національних парків.

2.2. Дисертації теріологічного спрямування

Є прямі або опосередковані дані про п'ять дисертацій. Чи не найпершою стала Євгена Ботезата, випускника Природничого факультету Чернівецького університету, де він 1897 р. захистив докторську дисертацію, присвячену гістології нервових закінчень у тактильних тільцях ссавців.

Виразна дисертаційна активність була у період роботи Івана Шнаревича і керування ним регіональними дослідженнями фауни. Є відомості про кілька дисертацій (але однозначно захищених — тільки дві).

Першу з них — «Екологія карпатської вивірки» — захистив І. Шнаревич 1951 р.; його публікації за цією темою вийшли у 1950–1954 рр., і в них висвітлено важливі особливості просторової динаміки вивірок.

Про гірські популяції «лісових мишей» в середині 1950-х написав серію майже напевно дисертаційних статей Іван Андреев, якому прийшлося з невідомих причин емігрувати на далеку північ (див. далі).

У ці ж роки, як припускає автор, готувалася дисертація П. Горбика (публікації 1953–1959 рр.). Це впливає з низки якісних публікацій про фауну та екологію дрібних ссавців Буковини, зокрема мишей і полівок.

Одним із найвідоміших досліджень теріофауни Буковини стала дисертація К. Янголенко «Екологія сліпаків роду *Spalax* і їхнє господарське значення на Буковині» (1965)¹. Ця праця продовжила дослідження, започатковані Решетник, проте з охопленням Буковини, фауна якої до 1940 р. була недоступною для українських дослідників. Окрім того, К. Янголенко була родом з Луганщини (куди їздила до схилу літ), де сліпаки є одними з найпримітніших гризунів, проте не такі різноманітні (один вид проти трьох на Буковині) і підтримувала тісні стосунки з київською школою сліпакознавців (Є. Решетник, Н. Філіпчук), що напевно вплинуло на формування її наукових інтересів.

Дипломну роботу про дрібних ссавців Буковини готував на межі 1970–1980-х років Олександр Вікірчак, що згадано в одній з його публікацій [Вікірчак & Загороднюк 2010]. Дослідження за темою дипломної роботи проводилося під керівництвом І. Шнаревича [Загороднюк 2023]. Чому ця робота, доповнена обліками кажанів у печерах Буковини і Подністер'я, не стала дисертацією, — питання абсолютно риторичне: це фактично не було кому підтримати, що характерно для багатьох регіональних досліджень.

¹ Янголенко Е. И. 1965. *Экология слепышей рода Spalax и их хозяйственное значение на Буковине*. Автореф. дис. ... канд. биол. наук. Львовский гос. ун-т, Львов, 1–20.

3. Поточні дослідження

3.1. Фауністика та огляди

Особливість більшості локальних оглядів для будь-якого регіону — наведення списків видів без деталізації і тому без підстав приймати такі списки на віру мали, за винятками досліджень, результати яких опубліковані авторитетними авторами таких даних. В інших випадках підстав чи критеріїв для верифікації таких фауністичних даних немає. Проте у кожному разі поточний період розвитку зоології — це деталізація екологічних, морфологічних або фауністичних досліджень, а тому все більше звуження кола об'єктів або обсягів території, що аналізується. Звісно, огляди макрофауни і звичайно й мезофауни є найбільш однозначними. Давніші огляди згадано вище.

Прикладами оглядових праць є такі: аналіз видового багатства хижих у Буковинському Придністров'ї [Ткачук 1998], огляд знахідок рідкісних видів ссавців на території Чернівецької області [Вікирчак & Загороднюк 2010], огляд і аналіз стану популяцій ратичних і хижих в угіддях національного парку «Вижницький» [Стратій & Хоєцький 2011], огляд ссавців Хотинської височини [Скільський *et al.* 2012], огляд ссавців, занесених до Червоної книги України, з рівнинної частини Чернівецької обл. [Скільський *et al.* 2013b], огляд теріофауни національного парку «Черемоський» [Фокшек *et al.* 2018].

3.2. Дослідження окремих видів

Одними з найбільш «обдарованих» увагою таксонів є сліпаки. Після досліджень К. Янголенко [Янголенко 1966, 1967; Филипчук & Янголенко 1986], були проведені й сучасні дослідження поширення й біології сліпака понтичного [Ташук *et al.* 2008] та сліпака буковинського [Ташук *et al.* 2009].

Особливу увагу дослідниками приділено макрофауні, передусім «мисливським» видам ссавців. Такими стали огляди реєстрації та аналіз динаміки чисельності й біотопного розподілу сарни й свині дикої [Ткачук 2002a–b; Ташук *et al.* 2011c], складу фауни і поширення кажанів [Ташук *et al.* 2011b], екології рисі [Ткачук 2006; Ташук *et al.* 2011a], ведмедя [Скільський *et al.* 2010a; Волох & Ткачук 2025], оленя [Ташук *et al.* 2014], зубра [Ташук *et al.* 2015], видри [Скільський *et al.* 2015]. Дані про буковинських котів лісових увійшли в огляд поширення цих хижих в Україні [Zagorodniuk *et al.* 2014].

Велика кількість повідомлень про знахідки окремих видів звірів останніх 20–30 років вміщена в замітках і тезах доповідей локальних конференцій (напр., про першу знахідку *Vespertilio murinus* на Буковині [Смірнов & Скільський 2011a]) або подається без деталей в описах локальних місцезнаходжень (зокрема заповідних об'єктів), і залишається чекати на появу повновагомих публікацій з узагальненнями таких відомостей у форматі журнальних статей. Окремі локальні огляди наведено у попередньому підрозділі.

4. Нариси про окремих персон

Наведено шість нарисів про найбільш помітних дослідників, за абеткою. Окремі більш розлогі нариси викладено у попередніх випусках Теріологічного бюлетеню: Іван Шнаревич (NT14), Іван Андреев (NT14), Катерина Янголенко (NT14). Окрім того, є описи колег, які плідно працювали на Буковині або співпрацювали з буковинськими колегами: Богдан Пилявський (NT14), Іван Сокур (NT14), Неоніла Філіпчук (NT15), Олександр Вікірчак (NT16).

Андреев, Іван Федорович (1901–1962+) — випускник харківського університету (1936), дослідник фауни та екології окремих видів хребетних Буковини і Молдови [Смірнов & Скільський 2011b]. Активно працював на Буковині у перші повоєнні роки, проте у вересні 1951-го покинув Буковину і переїхав до Кишиніва, де продовжив дослідження фауни птахів і ссавців [Андреев 1953] та систематичну ревізію мишаків Прикарпаття та їхніх гірських популяцій [Андреев & Горбик 1954, 1956]. Дослідник неодноразово переїжджав на нові місця (Ногайськ, Харків, Чернівці, Кишинів, Мурманськ), остання знайдена автором його праця — «Життя птахів і звірів Карелії» (рос., 1962 URL) [Загороднюк & Скільський 2022].

Ботезат, Євген (Eugen C. Botezat, 1871–1964). Закінчив природничий факультет Чернівецького університету, де у 1897 р. захистив дисертацію про тактильні тільця ссавців. З 1907 р. — доцент, а у 1919–1938 рр. — професор цього університету [Ichim 1994]. Вів детальні спостереження за життям і звичками мисливських видів. Серед праць — «Про вола і зубра» (1913), «Походження та філогенетична еволюція волосся у ссавців» (1914), «Полювання як чинник культури та цивілізації» (1942), «Оформлення і класифікація рогів оленя благородного поруч із додатком про силу карпатського оленя», «Дослідження гіперплазії оленячих рогів ...», «Варієтети благородного оленя в районах лісових місцевостей Карпат ...», «Новини з життя вовка та кабана», «Потенціал оленів у лісах Церковного фонду на Буковині» (цит. за вікі та [Єремія 2015]). Серед найбільш відомих праць — «Олень благородний та його рогами крони за екологічних умов» [Botezat 1935]. Зазнав репресій.

Горбик, Петро Васильович¹ (1914–1970+) — випускник Харківського університету 1940 р., у 1946 р. потрапив до Чернівців, де найімовірніше, працював в університеті, а у 1951–1956 рр. працював у Путилі (ймовірно, в Експедиції з комплексного вивчення Карпат), а з 1956 р. знову працював у Чернівцях. Відомий за публікаціями і колекціями 1947–1959 років. Ймовірно, він був одним з учнів І. Шнаревича. Відомо чотири наукові статті. Досліджував «лісових мишей» Прикарпаття з увагою до гірських популяцій [Андреев & Горбик 1954a–b], вивчав морфологічні особливості, біотопний розподіл та

¹ Важливі деталі виявлено в процесі пошуку чернівецьких біологів з цим прізвищем; виявлено, що київський ботанік В. П. Горбик (1946 р.н.) виріс і навчався на біолога в Чернівцях, і у його особовій справі виявлено відомості про батька, який був викладачем, з деталями переїздів родини. На час заповнення автобіографії (20.05.1970) батьки проживали в Чернівцях.

репродукцію полівки темної на Буковині [Горбик 1956], підготував еколого-фауністичний огляд мишовидих Буковини [Никитенко & Горбик 1959]. Остання праця (1959) була з афіліацією «Чернівецький університет».

Скільський Ігор Васильович (нар. 1966 р.) — зоолог широкого профілю, займається вивченням тваринного світу карпатського регіону України. За вузьким фахом — орнітолог, проте у доробку має вагому частку теріологічних праць. Перша суто теріологічна праця датована 2008 р. і присвячена ссавцям «південно-східної частини Буковинського Передкарпаття» [Скільський *et al.* 2008]. Відтоді дослідник приділяє увагу не лише складу фауни Буковини чи її окремих ділянок (вкл. заповідники), але й біології й поширенню окремих видів, зокрема сліпаків [Ташук *et al.* 2008, 2009], ведмеда [Скільський *et al.* 2010a] тощо. Незмінно високу увагу приділяє вивченню колекцій та їх значенню для розвитку досліджень і знань про фауну [Скільський & Смірнов 2010 та ін.]. Ключовий автор «Червоної книги Івано-Франківщини» (2019).

Шнаревич Іван Данилович (1918–1993) — найвідоміший теріолог Буковини радянської доби [Скільський *et al.* 2013a], автор огляду «Ссавці Радянської Буковини» [Шнаревич 1959]. Пам'яті дослідника присвячено меморіальну статтю і окремий нарис в цьому виданні. Дослідник переймався питаннями поширення й міграції карпатських вивірок [Шнаревич 1950, 1954]. Надалі дослідження було розширено на особливості поширення всіх промислових видів звірів [Макушенко & Шнаревич 1954], а невдовзі за його участі розпочався цикл досліджень землеріїв, розвинених К. Янголенко [Шнаревич & Янголенко 1955]. Найвизначнішим доробком є підготовлена за його редакцією колективна монографія «Тваринний світ Радянської Буковини» (1959), 50-річчю чого було присвячено конференцію в Чернівцях 2009 р. У подальшому, з 1960-х рр. переключився на вивчення гідробіонтів (переважно риб).

Янголенко Катерина Іванівна (1924–1990+) — дослідниця біології й мінливості землеріїв. За матеріалами досліджень опублікувала низку праць, зокрема щодо біотопного розподілу й промислу кротів на Буковині [Шнаревич & Янголенко 1955], екології й поширення на Буковині сліпаків [Янголенко 1959], біології, морфології й поширення сліпака грецького [Янголенко 1966], господарського значення сліпаків [Янголенко 1967], поширення сліпака білозубого в Україні [Филипчук & Янголенко 1986]. Автор дисертації «Екологія сліпаків роду *Spalax* та їхнє господарське значення на Буковині» (1965). Головною цінністю цього циклу досліджень стала ревізія видового складу, виявлення діагностичних ознак та особливостей поширення видів сліпаків регіону, яких до того вважали представниками одного політипного виду, *Spalax microphthalmus*, а по суті представлених трьома видами, що підтвердили подальші дослідження [Топачевський 1969 та ін.].

Звісно, це не повний перелік колег з вагомим внеском у вивчення ссавців Буковини, проте це може бути основою для підготовки подальших оглядів, включно з дослідниками, що «наїздами» вивчали Буковину.

Тут можна згадати про дослідження сов'язних пелеток І. Сокуром [1961], зібраних у травні 1950 р. у кількості 441 (всі *Tuto alba*) у пн.-сх. околицях Чернівців (сс. Динівці, Клішківці та Топорівці). В них виявлено 21 вид дрібних ссавців, що перевищує результати всіх інших опублікованих праць. Деякі з цих видів відомі для фауни Буковини тільки за цією працею¹, як от хом'ячок сирій (*Cricetulus migratorius*) та мишівка степова (*Sicista subtilis*), що є дуже цінними фактами для аналізу меж поширення степових комплексів.

Післямова

Буковина має багату фауну і багату історію теріологічних досліджень, що мало би знайти розвиток у повноцінному огляді фауни та її досліджень. Зокрема, давно назріла необхідність підготовки підсумкової праці щодо теріофауни Буковини. Зачатково такий огляд автором впорядковано спільно з І. Скільським ще у 2010–2013 рр., проте через подальші бурхливі події в житті країни ця ідея була відкладена у довгу скриню. Фактично було опубліковано лише формальний список теріофауни (90 видів) [Скільський *et al.* 2010b], без обґрунтувань, які у авторській версії складають понад 50 сторінок тексту². Це задача майбутнього, можливо й найближчого.

Подяки

Дякую Ігорю Васильовичу Скільському (Чернівецький обласний краєзнавчий музей) за сприяння у пошуку і отриманні копій важливих давніх джерел. Моя подяка Золтану Баркасі за редагування англійського резюме.

Література

- Андреев, И. Ф. 1953. Материалы к изучению фауны птиц и млекопитающих Прикарпатья. *Ученые записки Кишиневского университета*, **8** (биол.-почв.): 271–309.
- Андреев, И. Ф., П. В. Горбик. 1954. Систематическая характеристика лесных мышей Прикарпатья. *Ученые записки Кишиневского университета*, **13**: 109–116.
- Андреев, И. Ф., П. В. Горбик. 1956. Горные популяции лесных мышей в Карпатах. *Ученые записки Кишиневского университета*, **23** (2): 34–40.
- Андрющенко, Т. Г., Р. В. Іліка, Л. М. Хлус. 2002. *Каталог теріологічних колекцій Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича*. Рута, Чернівці, 1–52.
- Вікирчак, О. К., І. В. Загороднюк. 2010. Нові знахідки рідкісних видів ссавців на території Чернівецької області. *В кн.*: Скільський, І. В., Н. А. Смірнов (ред.). *Проблеми вивчення й охорони тваринного світу у природних і антропогенних екосистемах*. Матеріали Міжнародної конференції. ДрукАрт, Чернівці, 152–156. URL
- Волох, А., Ю. Ткачук. 2025. Ведмідь бурий (*Ursus arctos*) на Буковині (Україна): поширення, біотопи, живлення, морфологічні особливості. *Theriologia Ukrainica*, **30**: 67–74. CrossRef
- Горбик, П. В. 1956. До екології полівки темної на Буковині. *Збірник праць Зоологічного музею*, **27**: 165–168.
- Дремлюга, В. И., М. С. Шкварюк, В. П. Проценко. 1983. Этиология и эпидемиология лептоспи-

¹ Деякі визначення вимагають перевірки (напр., виявлення *Microtus oeconomus*), інші, на жаль, є дуже не точними (напр., *Chiroptera* sp., *Silvinius* sp.), проте загалом дані є цінними.

² З посиланням на Шнаревича, який описав 53 види [Скільський *et al.* 2013a].

- роза в Черновицькій області. В кн.: *VIII Всесоюзная конференция по лептоспирозам. Тезисы докладов*. Тбилиси, 93–94.
- Дремлюга, В. И., М. С. Проценко, В. Н. Кондратенко, В. Н. Гуцуляк. 1990. Состояние численности отдельных видов мышевидных грызунов на территории Буковинского Прикарпатья за последние 20 лет, тенденции ее изменения и носительство грызунами лептоспирозной инфекции. В кн.: *Динамика численности грызунов в некоторых регионах Украины*. Ин-т зоол. АН УССР, Киев, Препр. № 15.90: 16–23.
- Еремія, Г., 2015. Внесок румуномовних учених у розвиток географічних досліджень на Буковині. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*, **49**: 103–110. [CrossRef](#)
- Загороднюк, І., І. Смельянов, О. Червоненко. 2014. Зоологічні колекції та музеї як осередки дослідження біорізноманіття. В кн.: Загороднюк, І. (ред.). *Зоологічні колекції та музеї*. ННПМ НАН України, Київ, 6–9. [URL](#)
- Загороднюк, І., І. Скільський. 2022. Андреев Иван Федорович — дослідник фауни Буковини. *Novitates Theriologicae*, **14**: 29–31. [URL](#)
- Загороднюк, І. 2023. Олександр Вікирчак — зоолог, мандрівник, знавець природи Поділля та Придністров'я. *Novitates Theriologicae*, **16**: 240–242. [CrossRef](#)
- Макушенко, М. О., І. Д. Шнаревич. 1954. До поширення та екології деяких видів промислових звірів Чернівецької області. *Наукові записки Львівського наукового природознавчого музею АН УРСР*, **3**: 77–90.
- Никитенко, М. Ф., П. В. Горбик. 1959. К эколого-фаунистической характеристике мышевидных грызунов Советской Буковины. *Научные записки Ужгородского университета*, **40**: 39–49.
- Скільський, І., В. Голубев, Г. Голубева. 2003. Хребетні тварини Буковини з Європейського Червоного списку в колекції Чернівецького краєзнавчого музею. В кн.: *Музей та музейна справа на початку III тисячоліття*. Матеріали конференції. Золоті литаври, Чернівці, 28–35. (Серія: Музейний щорічник; Вип. 2 (24)).
- Скільський, І. В., Л. І. Мелешук, М. В. Ташук. 2008. Ссавці південно-східної частини Буковинського Передкарпаття. В кн.: Затуловська, О. П., І. А. Піддубний, І. В. Скільський (ред.). (ред.). *Сучасний музей. Наукова й експозиційна діяльність*. ДрукАрт, Чернівці, 52–67.
- Скільський, І. В., Н. А. Смірнов. 2010. Теріологічна колекція Чернівецького краєзнавчого музею (рецентні матеріали). В кн.: *Проблеми вивчення й охорони тваринного світу у природних і антропогенних екосистемах*. Матеріали конференції. ДрукАрт, Чернівці, 257–261.
- Скільський, І. В., Л. І. Мелешук, М. В. Ташук. 2010а. Сучасний стан популяції бурого ведмеда (*Ursus arctos*) в Буковинських Карпатах. В кн.: *Проблеми вивчення й охорони тваринного світу у природних і антропогенних екосистемах*. Матеріали Міжнародної конференції. ДрукАрт, Чернівці, 195–205.
- Скільський, І., Н. Смірнов, Л. Мелешук. 2010б. Всеукраїнська конференція «Сучасний музей. Наукова й експозиційна діяльність»: теріологічний аспект. *Праці Теріологічної Школи*, **10**: 170–172. [CrossRef](#)
- Скільський, І. В., Н. А. Смірнов, Л. І. Мелешук. 2012. Клас Ссавці (Mammalia). В кн.: Коржик, В. П. (ред.). *Хотинська височина*. ДрукАрт, Чернівці, 146–154.
- Скільський, І. В., Н. А. Смірнов, Л. І. Мелешук. 2013а. Іван Данилович Шнаревич як теріолог (до 95-річчя від дня народження). *Біологічні системи (Чернівці)*, **5** (1): 143–146. [URL](#)
- Скільський, І. В., Л. І. Мелешук, М. В. Ташук. 2013б. Ссавці (Mammalia) з Червоної книги України в рівнинній частині Чернівецької області. В кн.: *Актуальні проблеми дослідження довкілля. V Міжнародна наукова конференція. Том 1*. СумДПУ ім. А. С. Макаренка, Суми, 224–228.
- Скільський, І. В., Л. І. Мелешук, М. В. Ташук. 2015. Сучасний стан популяції річкової видри (*Lutra lutra*) в Чернівецькій області. В кн.: *Регіональні аспекти флористичних і фауністичних досліджень*. Матеріали конференції. Друк Арт, Чернівці, 134–142.
- Смірнов, Н. А., І. В. Скільський. 2011а. Перша знахідка (Chiroptera, Vespertilionidae) у Чернівецькій області України. *Вестник зоології*, **45** (1): 18.

- Смірнов, Н. А., І. В. Скільський. 2011b. Зоолог. І. Ф. Андреев. Життєвий шлях і наукова діяльність. Буковинський період (до 110-річчя з дня народження). *Наукові записки Буковинського товариства природодослідників*, 1 (1–2): 213–214. URL
- Смірнов, Н. А., І. В. Скільський. 2012. Зоологічні колекції Чернівецького обласного краєзнавчого музею. В кн.: *Сучасні аспекти природничої музеології*. Матеріали II конференції. Київ, 139–140.
- Сокур, І. Т. 1963. Нові матеріали до пізнання фауни дрібних ссавців України. *Збірник праць зоологічного музею (Київ)*, 32: 29–42.
- Стратій, В. І., П. Б. Хоєцький. 2011. Ратичні та хижі звірі в угіддях національного природного парку Вижницький. *Науковий вісник НЛТУ України*, 21 (13): 55–62. URL
- Татаринів, К. А. 1959. Результати вивчення теріофауни західних областей України вітчизняними зоологами. *Наукові записки. АН Української РСР. Державний природознавчий музей*, 7: 49–62. URL
- Ташук, М. В., І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. 2008. Сучасний стан популяції білозубого сліпака в Чернівецькій області. В кн.: Затуловська, О. П., І. А. Піддубний, І. В. Скільський (ред.). *Сучасний музей. Наукова й експозиційна діяльність*. ДрукАрт, Чернівці, 73–79.
- Ташук, М. В., І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. 2009. Буковинський слепиш в Східному Предкарпатті: сучасне состояние популяції. В кн.: *Сучасні проблеми біології, екології та хімії*. Збірка матеріалів II Міжнародної конференції. Запоріжжя, 77–79.
- Ташук, М. В., І. В. Скільський, Л. І. Мелешук, І. К. Бута. 2011a. Сучасний стан популяції європейської рисі (*Lynx lynx* (L.)) в Буковинських Карпатах. В кн.: Коржик, В. П. (ред.). *Заповідна Хотиницина*. Матеріали конференції. ДрукАрт, Чернівці, 105–111.
- Ташук, М. В., І. В. Скільський, Л. І. Мелешук, А. І. Андрушак. 2011b. Лишкоподібні (*Vespertilioniformes*) Чернівецької області: видовий склад, розподіл, соціологічний статус. В кн.: Коржик, В. П. (ред.). *Заповідна Хотиницина*. Матеріали конференції. ДрукАрт, Чернівці, 120–124.
- Ташук, М. В., І. В. Скільський, Л. І. Мелешук, С. Р. Горбенко. 2011c. Оптимізація чисельності кабана (*Sus scrofa*; *Cerviformes*, *Suidae*) в Чернівецькій області. *Наукові записки Буковинського товариства природодослідників*, 1 (1–2): 110–126.
- Ташук, М. В., І. В. Скільський, Л. І. Мелешук, М. Д. Попюк. 2014. Динаміка чисельності благородного оленя (*Cervus elaphus*) на Буковині. В кн.: Скільський, І. В. (ред.). *Регіональні аспекти флористичних і фауністичних досліджень*. Матеріали конференції. Друк Арт, Чернівці, 121–127.
- Ташук, М. В., І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. 2015. Сучасний стан субпопуляції зубра (*Bison bonasus*) в Буковинських Карпатах: загальний огляд. В кн.: *Прагматичні аспекти діяльності національних природних парків у контексті збалансованого розвитку*. Матеріали конференції. Друк Арт, Чернівці, 318–325.
- Ткачук, Ю. Б. 1998. Разнообразие хищных млекопитающих в Буковинском Приднестровье и современное состояние их группировок. В кн.: *Сохранение биоразнообразия бассейна Днестра: Материалы международной конференции*. Кишинёв, 159–160.
- Ткачук, Ю. Б. 2002a. Особливості динаміки чисельності козулі (*Capreolus capreolus*) в Буковинських лісах. *Вісник Луганського педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Серія Біологічні науки*, № 1 (45): 230–232. URL
- Ткачук, Ю. 2002b. Біотопний розподіл дикого кабана на Буковині в осінньо-зимовий період та структура його угруповання. *Вісник Львівського національного університету. Серія біологічна*, 30: 93–98. URL
- Ткачук, Ю. 2006. Современное состояние популяции рыси (*Lynx lynx*) на Буковине и её зависимость от влияния антропогенного фактора. В кн.: Загороднюк, І. (ред.). *Фауна в антропогенному ландшафті*. Луганськ, 100–105. (Серія: Праці Теріологічної Школи; Вип. 8). URL
- Топачевський, В. А. 1969. *Слепышковые (Spalacidae)*. Наука, Ленінград, 1–248. (Серія: Фауна СССР; Том 3: Млекопитающие; Вип. 3).
- Филипчук, Н. С., Е. И. Янголенко. 1986. Современное распространение, численность и особенности экологии белозубого слепыша на Украине. *Вестник зоологии*, № 1: 55–59.

- Фокшек, О. А., Б. І. Тимофійчук, Л. І. Мелешук, [et al.]. 2018. Теріофауна національного природного парку «Черемоский»: загальний огляд. В кн.: *Регіональні аспекти флористичних і фауністичних досліджень. Матеріали П'ятої конференції*. Друк Арт, Чернівці, 219–224.
- Чубрей, О. С. 2008. Перша комплексна експедиція науковців Чернівецького університету на Прикарпатті. *Питання історії науки і техніки*, № 4: 34–37. [URI](#)
- Шнаревич, І. Д. 1950. Об ареалах карпатских белок. *Ученые записки Черновицкого университета. Серия биологических наук*, 7 (2): 155–162.
- Шнаревич І. Д. 1954. Горизонтальні і вертикальні міграції карпатської білки. *Наукові записки Чернівецького ун-ту. Серія біологічних наук*, 15 (4): 149–158.
- Шнаревич, І. Д., К. І. Янголенко. 1955. Стаціонарний розподіл крота і посилення його промислу на Буковині. *Праці експедиції Чернівецького університету по комплексному вивченню Карпат і Прикарпаття, Том 1. (біологія)*. Вид-во Львівського ун-ту, 100–114.
- Шнаревич, І. Д. 1959. Млекопитающие Советской Буковины. В кн.: Шнаревич, І. Д. (ред.). *Животный мир Советской Буковины*. Черновицкий университет, Черновцы, 5–65. (Серия: Труды экспедиции по комплексному изучению Карпат и Прикарпаття. Том 7, серия биологических наук).
- Янголенко, Е. И. 1959. К вопросу об экологии и распространении слепышей на территории Советской Буковины. *Научные записки Ужгородского гос. университета*, 40: 51–57.
- Янголенко, К. І. 1966. Грецький сліпак з правобережжя р. Прут, його ареал і морфологічні особливості. *Доповіді АН Української РСР*, № 7: 965–966.
- Янголенко, К. І. 1967. До питання про народногосподарське значення сліпаків на Буковині. В кн.: *Матеріали наукової конференції по вивченню та використанню продуктивних сил Поділля*. Вип. 2 (Біологія та сільське господарство на Поділлі). Вид-во Львівського університету, Львів, 282–285.
- Botezat, E. 1935. Die Edelhirsche und das Kronengeweih unter ökologischen Gesichtspunkten. *Buletinul Facultății de Științe din Cernăuți. Vol. IX*. Cernăuți, 176–294.
- Ichim, R. 1994. Prof. dr. Eugen Botezat, un mare vânător din Bucovina. *Bucovina Forestieră*, 2 (1): 103–104. [URL](#)
- Zagorodniuk, I., M. Gavrilyuk, M. Drebet, [et al.]. 2014. Wildcat (*Felis silvestris* Schreber, 1777) in Ukraine: modern state of the populations and expansion of the species range eastwards. *Studia biologica*, 8 (3–4): 5–26. [CrossRef](#)
- Zawadzki, A. 1840. Säugetiere. Mammalia. Sssace. In: Zawadzki, A. *Fauna der galizisch bukowinischen Wirbthiere*. Schmeizerbarts Verlag., Stuttgart, 13–35.

Резюме

ЗАГОРОДНЮК, І. Дослідження і дослідники теріофауни Буковини ХІХ–ХХІ століть. — Представлено огляд теріологічних досліджень у Буковині за останні два століття, починаючи з огляду Олександра Завадського (1840). Дослідження найбільшу частину історії концентрувалися в Чернівецькому університеті, згодом інституційна база розширилася, у т.ч. й на обласний краєзнавчий музей. Розглянуто почергово такі особливості розвитку і стану досліджень, як: центри досліджень, включаючи й природничі музеї як осередки накопичення фактичних даних; монографічні зведення та огляди фауни; дисертації теріологічного спрямування; поточний стан теріологічних досліджень. Наведено відомості і бібліографію праць про огляди фауни, огляди колекцій і ключові дослідження фауни в цілому і окремих видів, передусім раритетів та мисливської фауни, яким дослідники присвячували особливу увагу. Останній розділ присвячено нарисам про окремих найбільш відомих персон, що досліджували ссавців (І. Андреев, С. Ботезат, П. Горбик, І. Скільський, І. Шнаревич, К. Янголенко) з посиланнями на найбільш примітні їхні праці.